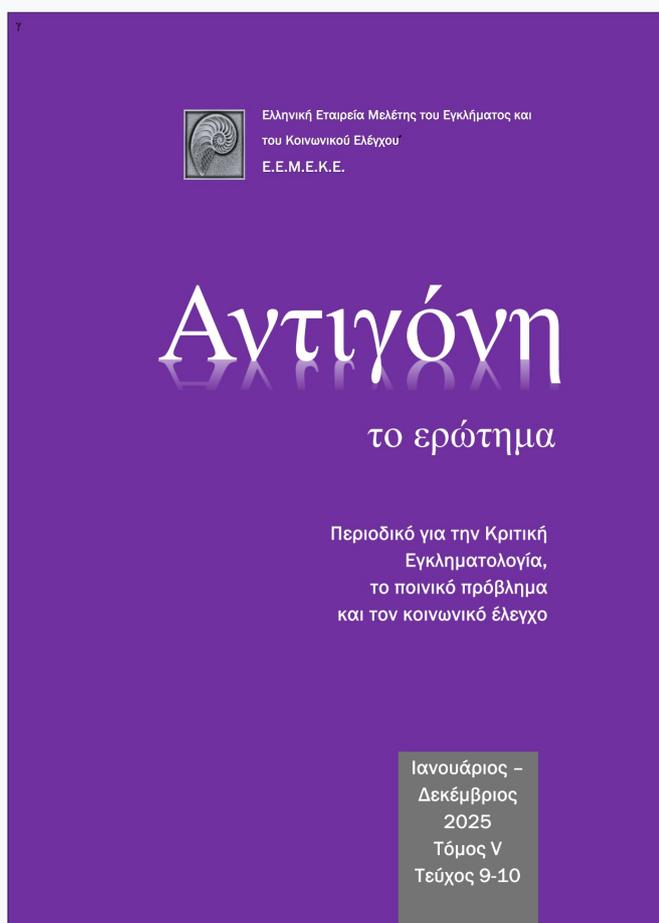

Αντιγόνη: το ερώτημα

Τόμ. 5, Αρ. 9-10 (2025)

Αντιγόνη: το ερώτημα, Ιανουάριος - Δεκέμβριος 2025

Η συστημική φύση της αστυνομικής βίας στην Ελλάδα, της Αναστασίας Τσουκαλά. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος (2024)

Γιώργου Παπανικολάου, Northumbria Law School, Northumbria University, UK

doi: [10.12681/antig.44281](https://doi.org/10.12681/antig.44281)

Copyright © 2026, Αντιγόνη: το ερώτημα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Η συστημική φύση της αστυνομικής βίας στην Ελλάδα, της Αναστασίας Τσουκαλά. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος (2024)/ Tsoukala, A. (2025) Police brutality in Greece: the rotten tree. Oxford: Peter Lang.

Γ. Παπανικολάου, Northumbria Law School, Northumbria University, UK

Η μονογραφία της Νατάσας Τσουκαλά, με τίτλο *Η συστημική φύση της αστυνομικής βίας στην Ελλάδα* (Εκδόσεις Τόπος, 2024) αποτελεί μια τολμηρή και φιλόδοξη προσπάθεια να τεθεί το ζήτημα της φύσης, συγκρότησης και άσκησης της αστυνομικής εξουσίας στην Ελλάδα με σημείο εισόδου την εξέταση μιας μεγάλης σειράς περιστατικών αστυνομικής βίας της τελευταίας δεκαετίας περίπου. Ο πυρήνας αυτός του βιβλίου αποτελεί και την (πρώτη) ιδιαίτερη και πρωτότυπη συνεισφορά του, καθώς απουσίαζε ως τώρα στην ελληνική βιβλιογραφία μια συστηματική ανάλυση των περιστατικών αστυνομικής βίας, τα οποία πολύ συχνά μονοπωλούν τις αναπαραστάσεις της αστυνομίας στα μέσα ενημέρωσης, κοινωνικής δικτύωσης και γενικότερα στο δημόσιο λόγο. Πράγματι, μετά τη δεκαετία του 2000 γίνεται αρκετός λόγος για την αυθαίρετη και καταχρηστική βία που ασκεί η αστυνομία. Υπάρχουν πλέον και μηχανισμοί καταγραφής του προβλήματος, επίσημοι, όπως είναι ο Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας, αλλά και ανεπίσημοι με τη μορφή δημοσιογραφικών καταγραφών (βλ., π.χ., *The Manifold Files*, 2022). Σε αυτή την εξέλιξη, η σχετική επιστημονική βιβλιογραφία έχει αντιδράσει εν πολλοίς αποσπασματικά, αφού βέβαια, με δεδομένο το γενικό επίπεδο ανάπτυξης της ελληνικής εγκληματολογίας (Βιδάλη κ.ά., 2018), εύλογη προτεραιότητα υπήρξε καθόλη αυτή την προηγούμενη περίοδο η παραγωγή μιας γενικής γνώσης για τον ελληνικό αστυνομικό μηχανισμό (π.χ., Βιδάλη, 2007; Στεργιούλης, 2001; Πανούσης, Βιδάλη, 2001; Παπακωνσταντής, 2003; Rigakos, Papanicolaou, 2003).

Το βιβλίο της Τσουκαλά αποτελεί ουσιώδη προσθήκη στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, αφού θέτει ερωτήματα για τους τρόπους με τους οποίους το συγκεκριμένο πρόβλημα της αστυνομικής βίας έχει "συστημικό" χαρακτήρα. Βασίζεται, δηλαδή, στη διαπίστωση πως το πρόβλημα αυτό στη χώρα μας κατ' ανάγκη συνδέεται και με άλλα πεδία, τα οποία αφορούν στη ρύθμιση ή τον έλεγχο του συγκεκριμένου φαινομένου της άσκησης βίας, δηλαδή τον εσωτερικό πειθαρχικό/διοικητικό έλεγχο, αλλά και μιας σειράς συστημάτων εξωτερικού ελέγχου της δράσης της αστυνομίας, όπως είναι ο δικαστικός έλεγχος ή ο έλεγχος από ανεξάρτητες αρχές. Χωρίς αμφιβολία μια τέτοια προσέγγιση παρέχει και την ορθή βάση για μια εξέταση της συνάρθρωσης της (άσκησης της) αστυνομικής εξουσίας με το συνολικότερο εγχώριο σύστημα εξουσίας, δηλαδή του τρόπους με τους οποίους το στενότερο ζήτημα του ρόλου της αστυνομίας συνδέεται, εξυπηρετεί και συμμετέχει στην αναπαραγωγή ενός ευρύτερου πλέγματος εξουσιαστικών σχέσεων που διατρέχουν τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό. Κατά τούτο, εγγράφεται με ουσιαστικό τρόπο στην αναδυόμενη στροφή της ελληνικής κριτικής εγκληματολογίας στην μελέτη περιπτώσεων (case studies), όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στο πεδίο

της θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης των εγκλημάτων των ισχυρών (Αρτινοπούλου κ.ά., 2018; Βιδάλη κ.ά., 2019; Γασπαρινάτου, Σταμούλη, 2024).

Η αναμφισβήτητη επιτυχία του βιβλίου της Τσουκαλά είναι πως αποκαλύπτει με σαφήνεια και ευθύτητα πως η αστυνομική αυθαιρεσία και η άμεση έκφρασή της ως άσκηση βίας κατά διαφόρων επαγγελματικών και κοινωνικών ομάδων από την αστυνομία συναρτάται με ένα γενικότερο καθεστώς ανοχής και ατιμωρησίας. Το καθεστώς αυτό περιλαμβάνει τους θεσμούς, των οποίων η αποστολή υποτίθεται πως είναι ο έλεγχος των ενεργειών της αστυνομίας και η επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παράνομων, αυθαίρετων και καταχρηστικών τέτοιων ενεργειών. Το ερευνητικό σχέδιο της εργασίας εξυπηρετεί ακριβώς την αποκάλυψη των σχέσεων αυτών, καθώς η εξέταση της σειράς των περιστατικών άσκησης αυθαίρετης και καταχρηστικής βίας από την αστυνομία εκτείνεται και στις διαδικασίες εσωτερικού ελέγχου (πειθαρχικών διαδικασιών κ.λπ.), αλλά και στον έλεγχο από τα διάφορα αρμόδια θεσμικά όργανα, ιδίως τα δικαστικά.

Με απλά λόγια, ο πυρήνας της εργασίας έχει να κάνει με την καταγραφή, από διάφορες πηγές, των περιστατικών άσκησης αυθαίρετης βίας από την αστυνομία κατά την περίοδο 2017-2022. Τα περιστατικά αυτά ανέρχονται συνολικά σε 136, εκ των οποίων 48 αφορούν αστυνομική βία σε βάρος ομάδων που χαίρουν συνταγματικής προστασίας ή ειδικής δωσιδικίας (βουλευτές, δικηγόροι), ενώ τα υπόλοιπα αφορούν τη βία κατά άλλων, ιδίως ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Το χαρακτηριστικό αυτών των περιστατικών είναι ότι συνέβησαν όχι απλά στο δημόσιο χώρο, αλλά κυριολεκτικά σε κοινή θέα, σε αντιδιαστολή με ένα άλλο, πιθανότατα μεγάλο ή και μεγαλύτερο αριθμό περιστατικών με αφορμή συνοριακούς ελέγχους ή περιστατικά σε καταστήματα κράτησης, κατηγορίες οι οποίες δεν συμπεριλαμβάνονται στο οπτικό πεδίο της συγκεκριμένης έρευνας.

Οι πηγές που κινητοποιούνται στη μελέτη οδηγούν στην παραγωγή ενός συνδυασμού ποιοτικών και δευτερογενών δεδομένων, όπως είναι η αποδελτίωση περιστατικών από εθνικά και τοπικά ΜΜΕ, ετήσιες εκθέσεις του ΕΜΗΔΙΠΑ και του Δικτύου Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας, εξαμηνιαίες εκθέσεις του Romproject, ανάλυση βίντεο και φωτογραφιών, στοιχεία για πειθαρχικές, εισαγγελικές και δικαστικές διαδικασίες, όπου αυτά ήταν διαθέσιμα. Επιπλέον το εμπειρικό υλικό περιλαμβάνει και (πρωτογενή) δεδομένα από 128 ημιδομημένες συνεντεύξεις με καταγγέλλοντες, αυτόπτες μάρτυρες και συνηγόρους, οι οποίες έλαβαν χώρα την περίοδο 2022-23. Ξεχωριστή αναφορά πρέπει να γίνει και στο ότι η συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ενσωμάτωση του λόγου των θυμάτων, κάτι το οποίο η ίδια εξηγεί ως ηθική και επιστημονική επιλογή που αποσκοπεί στην αποφυγή της παραγωγής μιας απρόσωπης ή και αποστασιοποιημένης ανάλυσης, αντικειμενικά όμως αποτελεί και ένα κρίσιμο νεύμα προς μια ζημιολογικού τύπου ανάλυση (και συνεπώς και *επιστημολογική επιλογή*).

Σε κάθε περίπτωση ο σκοπός της Τσουκαλά ήταν να συγκροτήσει τη σειρά των δεδομένων με τρόπο ώστε να καθιστά εφικτή την ανάλυση των περιστατικών με βασικούς άξονες τα κίνητρα της αστυνομικής συμπεριφοράς, τις επικοινωνιακές πρακτικές της αστυνομίας και γενικότερα των αρχών, και βεβαίως την πειθαρχική και δικαστική διαχείριση και διερεύνησή τους. Το ερευνητικό αυτό σχέδιο με οδηγεί στη

σκέψη πως οι περιορισμοί της μελέτης, οι οποίοι προέκυψαν είτε λόγω της συνειδητής επιλογής της ερευνήτριας, είτε λόγω των υπαρκτών και γενικά γνωστών στην Ελλάδα "τεχνικών" περιορισμών στη συγκρότηση μιας "πλήρους" σειράς δεδομένων για την αστυνομική βία και την ατιμωρησία της (π.χ. απουσία δημοσιευμένων στατιστικών στοιχείων και επισήμων εκθέσεων, δυσκολίες στην αναζήτηση και ανάκτηση πειθαρχικών και δικαστικών αποφάσεων κ.λπ.) ουσιαστικά ενισχύουν τη συνοχή της εργασίας συνολικά: αν και οι περιορισμοί της εργασίας εξηγούνται από τη συγγραφέα με διεξοδικό και πειστικό τρόπο, τελικά αναλύονται σε αυτή η αστυνομική αυθαιρεσία και βία που εκτυλίσσονται κυριολεκτικά "μπροστά στα μάτια μας", κάτι το οποίο δημιουργεί τη βάση για την πλήρη ανάπτυξη του επιχειρήματος πως η αστυνομική αυθαιρεσία και βία είναι συστημικό φαινόμενο, επειδή βασίζεται σε ένα γενικευμένο καθεστώς ανοχής και ατιμωρησίας.

Κατά τα παραπάνω, η Τσουκαλά αναδεικνύει τελικά "ένα πολυπαραγοντικό πεδίο που συγκροτείται από ένα πλέγμα αστυνομικών, κυβερνητικών και δικαστικών σχέσεων, για να δείξει πως η δυναμική του ενισχύει την αστυνομική βία, υπονομεύει τις απόπειρες ελέγχου της και δημιουργεί πολιτική και δικαιοσύνη αταξία" (Τσουκαλά, 2024, σ. 48). Η Τσουκαλά ρητά απορρίπτει τις απλουστευτικές προσεγγίσεις περί "σάπιων μήλων", δηλαδή προσεγγίσεις που αναζητούν ευθύνες συγκεκριμένων αστυνομικών υπαλλήλων στο πλαίσιο των περιβόητων "μεμονωμένων περιστατικών", και κάνει λόγο αντίθετα για μια προσέγγιση "σάπιου δέντρου": η αστυνομική βία είναι προϊόν ενός ευρύτερου θεσμικού συστήματος, στο οποίο αλληλοεπιδρούν η αστυνομία, η κυβέρνηση, η δικαιοσύνη, οι ελεγκτικοί μηχανισμοί, τα ΜΜΕ και άτυπες πρακτικές ατιμωρησίας—με απλά λόγια, το σύστημα ανέχεται το φαινόμενο και υποθάλλει ουσιαστικά την αναπαραγωγή του.

Σε σχέση με τα κίνητρα της αστυνομικής βίας η συγγραφέας διακρίνει δύο κατηγορίες, πρώτα, την ιδεολογικά και πολιτικά φορτισμένη βία που στρέφεται κυρίως εναντίον αριστερών, αναρχικών, Ρομά, μεταναστών, αιτούντων άσυλο κ.ά., και η οποία έχει και ακροδεξιά ή συγκυριακά και φασιστικά χαρακτηριστικά, εκδηλούμενη πολλές φορές σε γκρίζες ζώνες σύμπλευσης με παρακρατικά στοιχεία· και έπειτα την παρορμητική βία στη βάση κινήτρων εκδίκησης ή αυτοπροστασίας, τα οποία ουσιαστικά ακυρώνουν τα όρια μεταξύ φορέων εξουσίας και κοινωνίας. Και στις δύο περιπτώσεις η βία ενισχύεται από τη φαντασιακή παντοδυναμία της αστυνομίας πάνω στο σώμα και την αξιοπρέπεια του «άλλου». Ωστόσο οι πρακτικές σε αυτό το μικροεπίπεδο εκδιπλώνονται και ενισχύονται από ευρύτερες θεσμικές αντιφάσεις, δηλαδή, το χάσμα μεταξύ διατυπωμένων κανόνων και της εφαρμογής τους (π.χ. αδράνεια των ελεγκτικών μηχανισμών αν και το νομικό πλαίσιο υπάρχει), την αντίφαση μεταξύ ενός φαντασιακού αρρενωπότητας που προβάλλει τη δύναμη και το σωματικό σθένος και της απουσίας ουσιαστικής ανάληψης ευθύνης, θάρρους λογοδοσίας και σεβασμού των ασθενέστερων (άραγε, αναρωτιέμαι, "μαγκιά" και "τσαμπουκάς");, και βεβαίως την αντίφαση μεταξύ της ίδιας της ονομαστικής αποστολής της Ελληνικής Αστυνομίας (επιβολή του νόμου) και του εσωτερικού καθεστώτος ασυδοσίας και ατιμωρησίας στο εσωτερικό του Σώματος αυτού.

Η υπερκείμενη συνθήκη είναι ότι συνολικά οι θεσμικοί παράγοντες (Ελληνική Αστυνομία, πολιτικοί, δικαιοσύνη, αλλά και η κοινωνία των πολιτών) φαίνεται πως

λειτουργούν στο πλαίσιο μιας ατελούς και εύθραυστης αντίληψης της δημοκρατίας και της δημοκρατικής συνείδησης, η οποία καταδεικνύεται από την απουσία θεσμικής κριτικής και την υποστελέχωση και υπολειτουργία των ελεγκτικών μηχανισμών και η οποία όχι μόνο επιτρέπει στην αστυνομία να διεκδικεί και να επιβάλλει μια σχεδόν αυτόνομη εξουσία, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως φορέα μιας «αναγκαίας παντοδυναμίας». Τελικά, η συνθήκη αυτή περιορίζει και την ευρύτερη κοινωνία σε ένα παθητικό ρόλο ("εθελοδοουλίας", σ. 354) αποδοχής της κατάστασης αυτής ως νομοτέλειας. Η εναλλακτική επιλογή είναι βέβαια η εξέγερση, αλλά, όπως χωρίς αμφιβολία προκύπτει από τις παραπάνω αναλυτικές γραμμές, και αυτή η τελευταία οδηγεί ουσιαστικά στην αναπαραγωγή του φαινομένου.

Δικαιώνει τελικά η μελέτη τον ισχυρισμό περί "συστημικής φύσης" της αστυνομικής βίας στην Ελλάδα; Τα πορίσματα από την επεξεργασία του εμπειρικού υλικού ασφαλώς δικαιολογούν τον όρο "συστημική"—τα δεδομένα είναι καταγιστικά και η συνάρθρωσή τους στο εξηγητικό σχήμα που αναπτύσσει η Τσουκαλά είναι πράγματι αριστοτεχνική, με την έννοια πως από την επεξεργασία των δεδομένων προκύπτει αβίαστα πως έχουμε να κάνουμε με ένα φαινόμενο στου οποίου την αναπαραγωγή εμπλέκονται οργανικά όλοι οι θεσμικοί φορείς αλλά σε τελική ανάλυση και η ευρύτερη κοινωνία. Αυτό σίγουρα δικαιολογεί την ευθεία και σαφή απόρριψη από τη συγγραφέα των προσωποκεντρικών (ψευδο)εξηγήσεων τύπου "σάπιο μήλο", και έτσι τη γνωστή αποστροφή πως "πρόκειται για μεμονωμένα περιστατικά". Δικαιολογεί επίσης σε κάποιο βαθμό και την κάπως συνοπτική απόρριψη από τη συγγραφέα των θεωριών στις οποίες η τελευταία αναφέρεται ως "οργανωσιακές" και άρα περιορισμένης εμβέλειας. Σε αυτές τις τελευταίες φαίνεται να περιλαμβάνει και η γνωστή, σχεδόν κατεστημένη πια, θεωρία της αστυνομικής/επαγγελματικής "υποκοουλτούρας" (βλ., αντί πολλών άλλων Skolnick, 1966; Skolnick, Fyfe, 1993)—έστω και εάν η τελευταία θέτει ευθέως το θέμα του ρόλου των πολιτικών και "φυσικών" ηγεσιών και το ζήτημα της διαφθοράς είτε με στενό είτε με πιο ευρύ νόημα. Τα τελευταία αυτά αναλυτικά μονοπάτια θα οδηγούσαν ίσως σε συμπεράσματα παρόμοια με αυτά της Τσουκαλά, και μάλιστα χωρίς κατάφωρες εκπτώσεις σε ό,τι αφορά στην "πολυπαραγοντικότητα". Διαβάζοντας το βιβλίο, ωστόσο, καθίσταται προοδευτικά σαφές ότι το όλο αναλυτικό σχήμα εξυπηρετεί τελικά, νομίζω, και το "μεγάλο μήνυμα" της Τσουκαλά στο βιβλίο αυτό: πως δεν μπορεί να ανασχεθεί η αναπαραγωγή του φαινομένου αν όλοι εμείς οι υπόλοιποι, η κοινωνία των πολιτών, η ευρύτερη κοινωνία, δεν συμπεριφερθούμε ως καλύτεροι πολίτες μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας (η Ελλάδα είναι τυπικά τέτοια): αν δεν υπάρξει δημόσιος κριτικός λόγος, ο οποίος και στην πράξη θα αξιοποιεί τα διαθέσιμα μονοπάτια θεσμικού ελέγχου, θα εμπλακεί στους δικαστικούς αγώνες, θα απαιτήσει πειθαρχικούς, δικαστικούς και κοινοβουλευτικούς ελέγχους, θα διεκδικήσει διαφάνεια και λογοδοσία.

Το μήνυμα αυτό δεν είναι, σε τελική ανάλυση, καθόλου ασύμβατο με κάποιες από τις θέσεις που ο George Rigakos και εγώ είχαμε διατυπώσει, στο πλαίσιο εκείνου του παλαιότερου (και αδικαιώτου τελικά) διαλόγου για τον εκδημοκρατισμό της ελληνικής αστυνομίας στα μέσα της δεκαετίας του 2010 (Papanicolaou, Rigakos, 2014): σύμφωνοι, η αναπαραγωγή του φαινομένου της αστυνομικής αυθαιρεσίας και βίας δεν μπορεί να ανασχεθεί παρά μόνο από μια κοινωνία σε δημοκρατική

επαγρύπνηση· αλλά θα πρέπει αυτή η τελευταία να έχει και συνείδηση πως η διεκδίκηση αυτή έχει τελικά ένα ορίζοντα δομικών αλλαγών που αφορά το συνολικό εκδημοκρατισμό της κοινωνίας (Ζώτου, 2014). Από αυτή τη θέση προκύπτει και η μόνη επιφύλαξή μου για το μήνυμα της Τσουκαλά· σε σχέση με την ίδια την ανάλυση, είχα επισημάνει, στον απόηχο της απρόκλητης επίθεσης της αστυνομίας στο συγκεντρωμένο πλήθος έξω από το Εφετείο Αθηνών την ημέρα της ανακοίνωσης της καταδικαστικής απόφασης στη δίκη της Χρυσής Αυγής, την ιδιαίτερη καταλληλότητα του προβλήματος της αστυνομικής αυθαιρεσίας και βίας ως υποδειγματικής περίπτωσης και αφορμής για πιο συγκεκριμένες αναλύσεις γύρω από τη συγκρότηση, ένταξη και λειτουργία του αστυνομικού μηχανισμού στο ελληνικό σύστημα εξουσίας (Παπανικολάου, 2020). Η χαρά μου, συνεπώς, για το ότι μια τέτοια μελέτη είναι διαθέσιμη στο ελληνικό και διεθνές αναγνωστικό κοινό είναι μεγάλη.

Η επιφύλαξή μου ως "εμπλεκόμενου" αναγνώστη, ωστόσο, αφορά το κατά πόσο η έννοια της συστημικότητας που υιοθετεί η Τσουκαλά πραγματικά δια φωτίζει τη δομική συνάρθρωση του αστυνομικού μηχανισμού με το συνολικό ελληνικό σύστημα εξουσίας. Σε ό,τι έχει να κάνει με το μήνυμα, μπορεί η ανάλυση του φαινομένου να προέλθει από ένα θεματικό κοινωνικό, πολιτικό και νομικό ακτιβισμό, όσο ενεργός και δυναμικός μπορεί να είναι αυτός; Αν το φαινόμενο είναι πράγματι συστημικό, θα ήταν επαρκής ένας τέτοιος ακτιβισμός για να οδηγήσει και στις αναγκαίες δομικές αλλαγές στο εσωτερικό της αστυνομίας και στο θεσμικό περιβάλλον που την περιβάλλει; Θα έλεγα από τη θέση αυτή πως η επιστημονική κοινότητα που ασχολούμαστε με τα θέματα αυτά έχει ακόμη και αρκετή δουλειά και αρκετή συζήτηση να κάνει.

Ωστόσο η επιφύλαξή μου αυτή δεν θα πρέπει να ερμηνευτεί με λάθος τρόπο: η παρότρυνση μου να διαβαστεί το βιβλίο της Νατάσας Τσουκαλά τόσο από τις σχετικές επιστημονικές κοινότητες (εγκληματολόγους, νομικούς, πολιτικούς επιστήμονες, κοινωνιολόγους), όσο και από το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό είναι απολύτως ενθουσιώδης: οι αναγνώστες θα συναντηθούν με ένα καλογραμμένο, στρωτό και κατανοητό κείμενο, στο οποίο η ανάλυση είναι συνεκτική, τα συμπεράσματα εξάγονται με συνέπεια και πειστικότητα—και βέβαια το ζήτημα που πραγματεύεται η μελέτη είναι κομβικό και πολιτικά και κοινωνικά. Μακάρι η πορεία του στα χέρια των αναγνωστών να δώσει έναυσμα όχι μόνο για γόνιμο επιστημονικό διάλογο, αλλά και για στοχευμένη και ουσιαστική, πολιτική, πράξη.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Papanicolaou, G., Rigakos, G. S., 2014, «*Democratising the police in Europe with a particular emphasis on Greece*». Vienna: Transform! European Network, Nicos Poulantzas Institute and Rosa Luxemburg Foundation. *Ανακτήθηκε από* <https://poulantzas.gr/Γεγονός/ο-εκδημοκρατισμός-της-αστυνομίας-στην/>
- Rigakos, G. S., Papanicolaou, G., 2003, «*The political economy of Greek policing: between neoliberalism and the sovereign State*». *Policing and Society*, 13(3), 271-304.
- Skolnick, J. H., 1966, *Justice without trial. Law enforcement in democratic society.* New York: John Wiley and Sons.

Skolnick, J. H., Fyfe, J. J., 1993, Above the law: police and the excessive use of force. New York: Free Press.

The Manifold Files., 2022, Χρονολόγιο αστυνομικής αυθαιρεσίας. The Manifold Files. Ανακτήθηκε από <https://themanifoldfiles.org/gr/unscrupulous-protect/main-timeline/>

Αρτινοπούλου, Β., Βιδάλη, Σ., Γεωργούλας, Σ., Θεμελή, Ο., Κουλούρης, Ν. Κ., Παπανικολάου, Γ., (επιμ.). 2018, Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος: 50 χρόνια Howard Becker “Whose side are we on?” Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου. Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου.

Βιδάλη, Σ., 2007, Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική (Τ. Α' και Β'). Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Βιδάλη, Σ., Αρτινοπούλου, Β., Κουλούρης, Ν. Κ., Γεωργουλας, Σ., Παπανικολάου, Γ., 2018, Εισαγωγή: εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. Σε Β. Αρτινοπούλου, Σ. Βιδάλη, Σ. Γεωργούλας, Ο. Θεμελή, Ν. Κ. Κουλούρης, Γ. Παπανικολάου (επιμ.), Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος: 50 χρόνια Howard Becker “Whose side are we on?” Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου (σελ. 1-7). Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου.

Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. Κ., Παπαχαλαράμπους, Χ., (επιμ.). 2019, Εγκλήματα των ισχυρών: διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Γασπαρινάτου, Μ., Σταμούλη, Ε., (επιμ.). 2024, Εγκλήματα των ισχυρών: θεωρία και πραγματικότητα. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Ζώτου, Έ., 2014, Ο εκδημοκρατισμός της αστυνομίας μέρος του εκδημοκρατισμού της κοινωνίας: συνέντευξη με τους Γιώργο Ρηγάκο και Γιώργο Παπανικολάου. Η Αυγή. Ανακτήθηκε από <http://www.avgi.gr/article/4863131/o-ekdimokratismos-tis-astunomias-meros-tou-ekdimokratismou-tis-koionias>

Πανούσης, Γ., Βιδάλη, Σ., (επιμ.). 2001, Κείμενα για την αστυνομία και την αστυνόμευση. Αθήνα και Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Παπακωνσταντής, Γ. Β., 2003, Ελληνική Αστυνομία: οργάνωση, πολιτική και ιδεολογία. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Παπανικολάου, Γ., 2020, «Συστημική μίζερια»; Εγκληματολόγοι, 7, 15-17. Ανακτήθηκε από <https://drive.google.com/file/d/12DUeokotKu74ECGGiASKRuzF8hJndc/view>

Στεργιούλης, Ε., 2001, Η ελληνική αστυνομιάτά την περίοδο της μεταπολίτευσης (1975–1995). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τσουκαλά, Α., 2024, Η συστημική φύση της αστυνομικής βίας στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.